

ФІЛОСОФІЯ.

Соціальна філософія та філософія історії.

Етика та філософія релігії

УДК 37:1 + 004.9

Цифрова культура як детермінанта змін у мисленні, світогляді, освіті

DIGITAL CULTURE AS A DETERMINANT OF CHANGES IN THINKING, WORLDVIEW, EDUCATION

ДОЛЬСЬКА Ольга – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», вул. Кирпичова, 2, м. Харків, 61002, Україна

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9577-8282>

ГОРОДИСЬКА Ольга – кандидат філософських наук, доцент, завідувачка кафедри філософії, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», вул. Кирпичова, 2, м. Харків, 61002, Україна

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7665-2185>

DOI <https://doi.org/10.54891/2786-7013-2025-1-1>

DOLSKA Olga – Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor of the Department of Philosophy Institute of Social and Humanitarian Technologies, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», 2 Kyrpychova st., Kharkiv, 61002, Ukraine

HORODYSKA Olha – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, the Head of the Department of Philosophy, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», 2 Kyrpychova st., Kharkiv, 61002, Ukraine

Анотація. У статті порушено питання про такі важливі для людини поняття в епоху змін, як бачення світу, його відчуття та розуміння, можливість орієнтуватися на певну картину світу. Автори розглядають та аналізують ключові характеристики нової культури – цифрової, бо вона змінює майже всі сфери життєдіяльності людини. Сучасний світ розгортається в абсолютно нових площинах реальності – це «змішана» реальність (фізична і віртуальна / цифрова), культура цифрового контексту. Показано, що остання виступає детермінантою, рушійною силою змін у мисленні, світогляді, освіті. Автори висувують думку, що питання світогляду у XXI ст. повинно розглядатися у широких контекстах із урахуванням тих змін, які торкаються не тільки нашого життя, будь-яких вимірів його прояву, але, перш за все, з урахуванням трансформацій механізмів формування мислення, що в подальшому може стати основою для нового світогляду. Проаналізовано, що фіксація змін у мисленні свідчить про розбудову навичок орієнтуватися у світі, про формування нового світорозуміння і світовідчуття. Якщо світоглядна позиція є результатом реалізації цифрової культури, тому ставиться питання про характер її впливу на конструювання реальності. У цьому автори відштовхуються від загальних характеристик нової культури, відлунням яких є особливості поведінки людини та таких форм її життєдіяльності як, наприклад, освіта. Розглядаються освітні процеси, унаочнені, перш за все, електронною формою, яка живиться сучасними технологіями. У новій культурі активізуються трансформації механізмів комунікації за умов використання інформаційно-комунікативних технологій, в яких культурні норми підміняються конвенційними, що панують у мета-системах, побудованих на комунікаційній основі. Тим самим підкреслюється поява елементів нового мислення, що супроводжується новою поведінкою з боку людини і фіксується терміном «переворот світогляду». Західні науковці пишуть про появу «трансформаційного світогляду», що, на думку авторів, потребує, з одного

боку, концептуального аналізу, а, з іншого, – роздумів про інтелектуальні зрушення усього людства. Доведено, що особливості цифрової культури закладають підґрунтя для нового за характером відношення до світу. Звернення до мислення стає необхідним елементом у новій культурі, бо воно вибудовує навичку описувати світ і своє місце в ньому, а якщо людина має ще і філософський інструментарій, то перед нею розгортається цілісна картина його розуміння, про що писав свого часу І. Кант.

Ключові слова: цифрова культура, змішана реальність, електронна / дистанційна освіта, механізм мислення, інформаційно-технологічна комунікація, світогляд, картина світу, інформаційне суспільство, користувач.

Summary. The article raises the question of such key issues for a person in an era of change as the vision of the world, feeling and understanding of it, the ability to orient oneself to a certain picture of the world. The authors consider and analyze the key characteristics of the new culture – digital, because it changes almost all spheres of human life. The modern world unfolds in completely new planes of reality – this is a «mixed» reality (physical and virtual / digital), the culture of the digital context. It is shown that the latter acts as a determinant, a driving force of changes in thinking, worldview, education. The authors put forward the idea that the issue of worldview in the 21st century should be considered in broad contexts, taking into account those changes that affect not only our life, any dimensions of its manifestation, but, above all, taking into account the transformations of the mechanisms of thinking formation, which in the future can become the basis for a new worldview. It is analyzed that the fixation of changes in thinking indicates the development of skills to navigate in the world, the formation of a new worldview. If the worldview position is a consequence of the implementation of digital culture, the question arises about the nature of its influence on the construction of reality. In this, the authors start from the general characteristics of the new culture, the echo of which are the features of human behavior and its, for example, forms of life, such as education. Educational processes are considered, visualized, first of all, in an electronic form, which is powered by modern technologies. In the new culture, transformations of communication mechanisms are activated under the conditions of using information and communication technologies, in which cultural norms are replaced by conventional norms that prevail in meta-systems built on a communication basis. This emphasizes the emergence of elements of new thinking, which is accompanied by new behavior from a perspective of a person and is recorded by the term «worldview revolution». Western scientists write about the emergence of a «transformational worldview», which, according to the authors, requires, on the one hand, conceptual analysis, and on the other, reflections on the intellectual shifts of all humanity. It has been proven that the features of digital culture lay the foundation for a new attitude to the world. Appeal to thinking becomes a necessary element in the new culture, because it builds the skill of describing the world and one's place in it, and if a person also has a philosophical toolkit, a holistic picture of his understanding is revealed to him, as I. Kant once wrote.

Key words: digital culture, mixed reality, electronic / distance education, thinking mechanism, information and technological communication, worldview, picture of the world, information society, user.

Вступ. Сучасність поставила перед нами питання про картину світу майбутнього, про ціннісні орієнтації, про імплементацію певних ідей, програм життєвого характеру, що порушує питання світогляду і мислення. Дії людини – це результат картини світу, бо остання виступає в якості трансгресивної сили (звернення до можливого і неможливого за рахунок мислення) у розумінні своєї особистої програми життя.

Сучасний світ розгортається в абсолютно нових площинах реальності – це «змішана» реальність (фізична і віртуальна / цифрова), культура цифрового контексту. Базою для організаційної сили в ній виступає комунікація за умов використання інформаційних технологій. Водночас сприяє розумінню загального бачення світу ще одна складова онтології – мислення. Воно дає навичку орієнтуватися у світі, а якщо воно має ще і філософський інструментарій, про що

писав І. Кант, то перед людиною розгортається цілісна картина його розуміння, світоглядний орієнтир. Тому одна із головних цінностей людини – концептуальне розуміння світу.

Традиційно прийнято говорити про оформлення світогляду, про вміння вибудовувати картину світу за рахунок отриманих знань, ракурс яких змушує людину зосередитись на осмислених позиціях у його розумінні, що стає організуючою рушійною силою на кшталт здорової імунної системи [7]. Кожен етап існування людства дає свої підстави для активізації цього процесу. Тому автори намагаються вийти на концептуальні положення цифрової культури з метою охарактеризувати зміни в мисленні, у механізмах комунікації. Також зачіпається питання освіти, бо остання функціонує за нових умов вже декілька десятиріч, впливаючи на зміни у світогляді.

У центрі уваги опинилося декілька питань, пов'язаних між собою. По-перше, виникає питання про основний спектр чинників, за рахунок яких формується механізм комунікації у цифровій культурі і за рахунок чого «структурується» мислення в ньому; по-друге, наскільки потужні трансформації у цифровій культурі і чи можуть вони впливати на зміни світоглядного характеру; і, як слідство, яке за характером відлуння з боку цифрової культури несе на собі освіта.

Аналіз останніх досліджень. Основи для аналізу сучасної культури закладають роботи ХХ ст. Д. Белла, М. Кастальса, Ф. Вебстера, Я. Масуди, А. Тоффлера та ін. Вони вказують на формування нової культури, наголошуючи на потужній ролі інформаційно-комунікативних технологій. У подальшому філософське осмислення ролі культури було представлено у працях К. Гелбрейта, Л. Мамфорда, Л. Уайта, А. Молля, Е. Фромма, М. Хабермаса, Ч. Гіра та ін. Трохи пізніше з'явилися роботи із описом нової культури. Р. Бардта, Ж. Бодрієра, Ф. Гваттарі, Ж. Делеза, Ф. Фуко, С. Жижека, У. Еко та ін. Представники постмодернізму розповіли нам про неймовірні, але можливі трансформації культури (Ж. Бодрієр, Ф. Гваттарі, Ж. Делез, Ш. Теркл та ін.). А про вплив на комунікацію за нових умов писали Е. Гідденс, К. Гелбрейт, М. Кастальс, М. Маклюєн, Ш. Терн та ін. Серед українських дослідників питання про формування нової культури активно обговорювалось у роботах С. Пролєєвим, Е. Бистрицьким, О. Єрмоленком, В. Ляхом, О. Гомілко та іншими. А про зміни, навіть трансформації в освіті за нових умов, писали і продовжують писати М. Бойченко, О. Гомілко, І. Добронравова, О. Дольська, С. Клепко, В. Кремень, М. Култаєва, І. Предборська, С. Пролєєв, Г. Корж, Р. Васильченко та інші.

Майже в кожній роботі простежується лінія роздумів про світ сьогодення. Наприклад, М. Кастальс зазначив новий рівень організації життя людей (в основному за рахунок інформатизації всіх сфер суспільства, насамперед освіти). М. Мак-Люєн наголосив, що основним предметом та продуктом праці стали інформація, інтелект, інтегровані технології. Ж. Бодрієр нагадав про роль освітніх практик в інформаційному суспільстві, Американські соціологи Ш. Текл, С. Бродберт і Р. Гір зосереджували увагу культури.

Усі вони торкаються і питання освіти за нових умов. Передусім йдеться про її електронну форму. Треба нагадати, що ця тема порушується не тільки західноєвропейськими та американськими науковцями. Учені азійського континенту також звертаються до проблеми ролі освіти та її впливу на соціальні та культурні зсуви у суспільстві. Це G. Bai, Z. G. Zhou, Z. M. Hong, R. L. Ma та інші. Отже, майже всі філософи і соціологи, характеризуючи особливості сучасного суспільства, намагаються окреслити ознаки останнього, дати характеристики нової культури і показати трансформацію освіти за нових умов.

Мета статті. За рахунок аналізу основних характеристик цифрової культури показати зв'язок між її якісними ознаками щодо сприйняття світу, з одного боку, обґрунтувати можливі напрями у формуванні світоглядних позицій, з іншого. Визначити, як саме цементуючою

речовиною в цих процесах може виступати комунікація інформаційно-технологічного характеру.

Виклад основного матеріалу. Автори наукової літератури ХХ і ХХІ ст. загострили питання «інформаційного тиску», що активізує дуже строкаті світоглядні уявлення з різних епох. Дійсно, про це свого часу писали У. Бек, М. Бердяєв, У. Еко та інші. Сучасні користувачі проти неї мають надзвичайно потужне озброєння, накопичене тисячоліттями досвіду людства: це мечники, арбалетники, лицарі, нінзі, танки, авіація тощо. Але всі ці військові одиниці без будь-якого порядку змішалися і «бігають», хто куди, за законами Броунівського руху. Людина просто губиться в цьому хаосі. До того ж хаос посилює ще і надпотужний потік інформації. «Світоглядний безлад» охоче та з ентузіазмом підтримується сучасною культурою та мистецтвом, які, опинившись у стані постмодерну, заперечили будь-які ідеали, канони та навіть поняття норми. Людина тепер вільна мислити, як їй хочеться: може вірити у що заманеться, а може і не вірити. Зараз ми фактично живемо в умовах повної відсутності будь-яких певних і безсумнівних основ для того, щоб дивитися на світ, відштовхуючись від певних норм.

На допомогу поспішає освіта. Але наскільки вона ефективна за умов нового інформаційного суспільства і нової культури – цифрової? Представниця вітчизняної соціологічної думки Л. Бевзенко описує модуси переживання світу [1, с. 104–105], ставлячи наголоси в цьому процесі на освіті та вихованні. Вона впевнена, що освіта має сформувати нові компетенції і стати принципово іншою: «Думаю, реальність реформ ми можемо побачити не в формальних правилах, а в повсякденних живих практиках, які відбуваються в рамках інституту освіти. І поки ці практики будуть описуватися в термінах школа, клас, аудиторія, вчитель викладач, підручник, урок, завдання, екзамен і таке інше про відхід від модерних форматів і про реальні трансформації в освітньому житті говорити буде зарано» [1, с. 110]. І далі нагадує про реальність, яка не «настільки оптимістична» навіть у культурних трансформаціях.

Англійська дослідниця Деніз Р. Еймс, розмірковуючи над інформаційним тиском, висуває ідею про те, що за нових умов змінюється і світогляд [14]. На її думку, є п'ять видів світоглядів, які допомагають нам зрозуміти, чому ми бачимо світ настільки по-різному. Це місцевий, традиційний, прогресивний, глобалізований і трансформаційний світогляди. Декілька слів про глобалізований світогляд. Сама по собі глобалізація – складне явище, що взаємопов'язує світові економічні, політичні, культурні, соціальні, екологічні та технологічні сили, виходячи за рамки національних кордонів. Мається на увазі стиснення простору і часу. Останній значно змінив ландшафт, у якому люди в усьому світі працюють, грають, спілкуються та живуть повсякденним життям, впливаючи на спосіб життя мільярдів людей, де комунікація виконує роль цементуючої речовини.

Трансформаційний світогляд вказує на необхідність нового бачення світу. Деніз Р. Еймс вважає, що його носіями виступають «трансформери», які і закликають до нового виду світогляду. В центрі їхньої уваги теми вірувань, ідей, теорій, способів життя, вибору та дій, які не підлягають жорсткій класифікації, але вони поділяють спільні принципи та ідеали, такі як взаємозалежність, сталість, спільнота, альтернативне здоров'я, поживна їжа, відновлювана енергія, духовні зв'язки, церемонії, які покращують життя [15].

Її роздуми підштовхнули нас до необхідності звернути увагу на логіку зародження й оформлення мислення, яке впливає на формування спільності в таких різноманітних складових життя. Це питання виникає у контексті того, як принципи, ідеали тощо, що виступають у культурі в якості систем, впливають на мислення, і за рахунок якого механізму мислення «охоплює» величезні маси людей. Само мислення виступає в цьому випадку як мета-система.

Людина давно почала використовувати онтологічні характеристики мислення (вміння орієнтуватися у просторі за рахунок його геометричного розуміння, вміння спиратися на час як характеристику, що пов'язує нас із минулим і націлює на майбутнє, вміння оцінюватися себе і свій стан саме за такими характеристиками [8; 9]). Це був вкрай необхідний інструмент для реалізації механізму «вписаності» в загальну цілісність світу [6]. Освіта в цьому випадку стає тим фундаментом, який пояснює, що таке світогляд, картина світу, роз'яснює їхню роль.

Конструювання реальності, про яке так активно мріяли і навіть впроваджували (іноді абсолютно божевільні люди) у життя, в новій культурі набуває якісного зрушення. «Тема конструювання людини та реальності тільки починає обговорюватися в наукових, освітніх та філософських колах. Ми бачимо, що природничі, технологічні, ІТ-науки роблять наголос на конструктивізм, надаючи йому статус еволюційного, а відношення до нього представників гуманітарних наук неоднозначне. Створюється парадоксальна ситуація, в якій виявляється, що оптики наук формуються різними антропологічними установками відносно конструктивізму» [17, р. 121].

Глобальна мережа відкриває двері до предмету нашого дослідження – нової комунікації. Спробуємо «вийти» на найбільш значущі позиції з метою уявити механізми її конструювання. Цей аналіз також дасть можливість оцінити феномен конструктивізму за нових умов. Спочатку зосередимось на основних характеристиках цифрової культури. «Комп'ютерно-інформаційні технології починають набувати не просто істотного значення, а домінуючого, що відбивається на зворотному процесі не тільки матеріального буття, але і на мисленні, на нашій рефлексії. Як наслідок – вносяться коригування у соціум, у соціальні відносини, у культуру спілкування, у смислові значення, у мову, її стилістику тощо» [3, с. 17].

В інформаційному середовищі формуються нові групи, між ними створюються певні зв'язки, що підтверджується «масштабним «зануренням» людства у глобальну комунікацію, ... та появою нових технологічних логік переформування соціальних структур» [3, с. 17].

«Високі технології відкрили шлях до нового типу реальності – віртуальної. Відбувається активне «включення» себе у віртуальність і спостерігається відрив від фізичної реальності, навіть іноді реальне проживання підмінюється віртуальним» [3, с. 17]. Користувач немов би проживає життя у двох реальностях. Мова не просто змінюється, її носіями стають гаджети, унаочнюється процес заміни старих смислів новими: «Останнім часом все частіше можна фіксувати сам процес цих змін: старі смисли можуть підмінюватися новими, оскільки Інтернет усіляко сприяє прискоренню цього процесу. При цьому, однак, можна також відзначити факт відсутності осмислення того, що відбувається» [3, с. 18–19].

В інформаційному суспільстві обмін значеннями та ціннісними судженнями є більш пост-модерністською деконструкцією, що призводить до відсутності стабільної та тривалої ідентичності, яка не є ані такою міцною та безперервною, як звичайна ідентичність у традиційному суспільстві, ані такою впорядкованою та єдиною, як ієрархічна ідентичність в індустріальному суспільстві. У результаті, спільноти, створені на основі ідентичності в мережі, стають більш різноманітними та розпорощеними, що впливає на характер комунікації.

Як бачимо:

А. Триває процес запам'ятовування кодів, певних міток, знаків, а гаджети вчаться розпізнавати образи, учасників комунікації тощо, у результаті чого віртуальний простір створює абсолютно новий контент-опис можливості речей.

Б. Сама людина, спираючись на цифровий світ, ніби виносить межі свого тіла та свідомості назовні, тобто у світ гібридної реальності та комунікації.

В. Інформаційно-комунікативне середовище у поєднанні зі свідомістю людини опиняється на абсолютно якісно новому рівні, формуючи зовсім нові комунікативні механізми.

З цього випливає можливість окреслити механізми реалізації комунікації за нових умов.

По-перше, ми стали свідками виникнення глобальної мережі збереження, передачі, обробки та породження інформації. Всі ці складові набувають властивості соціально-комунікаційного та інформаційно-керуючого середовища. Воно втягує до себе людину, майже всі її сфери життя, всі форми життєдіяльності.

По-друге, присутня освітня складова. Сфера освіти вже відчула на собі чинну силу нової цифрової реальності: електронні форми освіти дозволяють переконались у силі конструктивного характеру механізмів глобальної техно-гуманітарної самоорганізації цифрової культури, мережевого суспільства. Перед нами зовсім нова реальність, і ми вже в ній навчаємо молоде покоління.

По-третє, людство вперше зіткнулося з ефектами глобального техно-конструювання людини (трансгуманізм) та людської особистості за допомогою впливу на неї цифрової культури, електронної освіти, дистанційних форм освітніх комунікацій. Адже в результаті це прямо і опосередковано стає одним із вирішальних факторів розвитку сучасної форми не лише техногенної, інформаційно-технологічної культури, а й цивілізації загалом. Тобто механізми змінилися, що тягне за собою нове розуміння світу, новий світогляд. На практиці ми бачимо, що людство як і раніше використовує у своїй діяльності уявлення та технології простого механічного світу. Тобто думка все ще орієнтується на метафізику природознавства часів Г. Галілея, Р. Декарта, І. Ньютона, І. Кеплера. Це серйозна небезпека для такого розуміння світу, де панують ефекти самоорганізації, які можуть виникнути в будь-який час у складних системах.

По-четверте, використання дистанційних форм освіти вже кілька років поспіль дозволяють помітити складні зміни в організації отримання та засвоєння знань із боку людини. Існує висока ймовірність здобуття неправдивого знання з контенту мережі, адже користувач перебуває у перманентній ситуації вибору інформації з великих масивів даних. А якщо немає навичок роботи з ними, то оцінка їхньої якості залишається під питанням. Це приховує феномен поверхневого асоціативного сканування інформації без її глибокого розуміння. Зі свого боку такий величезний масив інформації викликає феномен безперервного відволікання уваги користувача з метою пошуку в умовах невизначеності.

По-п'яте, у користувача відбувається поява особливої форми пам'яті, як правило, не пов'язаної із змістом інформаційних потоків. Це асоціативна пам'ять, яка дозволяє орієнтуватися у точках зберігання контенту. Це означає, що інтернет «змінює» та інколи «замінює» в людині його пам'ять. Ймовірно, що подібним трансформаціям схильні й інші форми пізнавальної діяльності. Наука тільки починає свої дослідження у цій галузі. Але можна із упевненістю сказати, що і фізіологія людини також почне з часом змінюватися.

Такі наймовірно швидкі зміни мабуть підштовхнули Деніз Р. Еймсп обґрунтувати «трансформаційний світогляд» як найбільш доцільний для сучасності і описати його як такий, що пропагує найкращі цінності та наміри для забезпечення майбутнього, цілями якого є «сталість, особистий і глобальний добробут» [14]. Але ми бачимо як світ занурюється в кризу, цінності розхитуються, про сталість ніхто не задумується. Більш того, як було вказано вище, не можна сприймати спрощено такий якісно новий процес як конструювання мислення людини за рахунок всесвітньої мережі. І не можна не згадати ідеї В. Вернадського, який показав як поведінкова складність організмів зростала пропорційно до анатомічної структури, використавши коефіцієнт цефалізації – відношення ваги мозку до ваги тіла [4].

У процесі функцій цефалізації та кортикалізації посилювалася незалежна динаміка психічного відображення як фактору управління поведінкою [5]. Функція зчитування змісту з деякого протиставленого нам онтологічного поля (або онтологічної картини світу) та її вираз у результатах цього зчитування є однією з основних методологічних (філософських) технік. Вона тісно пов'язана з ейдетичними здібностями, а також здібностями апперцепції та продуктивної уяви (якщо користуватися термінологією І. Канта [10]).

На нашу думку, питання світогляду у XXI столітті повинно розглядатися у широких контекстах із урахуванням тих змін, які торкаються не тільки нашого життя, будь-яких вимірів його проявлення, але, перш за все, з урахуванням трансформацій механізмів формування мислення, що в подальшому може стати основою для нового світогляду. Одним із результатів цього процесу можуть бути зміни інтелектуального характеру в самій людині, про що пишуть дослідники ідеї третьої інтелектуальної революції [12].

Важливою віхою в цьому питанні стає визначення напрямків, які необхідно розглядати та обговорювати з метою виходу на головні аспекти розуміння механізмів мислення. Освіта з її центральним спрямуванням на формування світогляду у цьому списку займає перше місце. Бо саме трансформація подібних механізмів і призводять до змін світоглядного характеру, що акцентує на новому сприйнятті світу і на активізації нових за характером відношень до Світу. Тим самим підкреслюється поява нового характеру мислення, що супроводжується новою поведінкою з боку людини, що в науковій літературі визначається терміном «переворот у світогляді».

Розуміння реальності завжди відштовхується від картини світу, а світогляд закріплює ці уявлення. Про це писали, виокремлюючи чинники, які впливають на оформлення світоглядних образів, етичних регулятивів у масовій свідомості, зокрема, К. Ясперс та В. Дільтей. Так, слід звернути увагу на ідеї К. Ясперса, який розглядав це питання крізь призму мислення чи думання [18; 19]. Обидва філософа тематизували концепцію світовідчуття. Культура сприймається ними як єдність (осередок, вузол) кількох функціональних відносин (зв'язків і залежностей), а перетин (накладання) цих різних функціональних залежностей при такому підході постає як джерело отримання специфічних характеристик аналізованого явища, на відміну від сутнісних характеристик тієї або іншої системи. Між елементами системи існують зв'язки, за допомогою яких вони взаємодіють між собою.

Ця проблема недостатньо ще відрефлексована у соціальних та гуманітарних науках. Якщо зупинитися на позиції дослідника, який починає аналізувати культуру певної групи або масиву людей, і стати хоч на короткий час активним його учасником, то це означатиме, що треба керуватися відповідними нормами, цінностями, ідеалами. У той же час з позиції методології науки треба орієнтуватися на системний підхід, бо в центрі уваги стоїть питання функціонального аналізу культури як системи [20].

Аналізуючи комунікацію цифрової культури, продовжуючи лінію К. Ясперса, В. Дільтея, У. Еко, В. Вернадського та інших, спробуємо зосередитись на розумінні механізму мислення у співвідношенні до норм, ідеалів, програм тощо (мета-систем). Мета-системи виштовхують культуру, підміняючи культурні норми конвенційними, які панують у мета-системах, побудованих на комунікаційній основі. Процес руйнування культури, щодо якого так довго «страждають філософи», – це результат їхньої роботи по захисту комунікації та пропаганди діалогу, а також створення відповідних мета-систем. Тією мірою, як ці мета-системи витісняють культуру, вони породжують мислення. Мислення замінює канали трансляції культури та механізми культурно-зорієнтованого нормування, воно «затікає» у всі структури та місця, які раніше займала культура. І логіка в цьому питанні зовсім не до чого, бо остання є формою

організації думки, її нормованою роботою. Оскільки мислення є предметною організацією, то освіта у дії і стає культурою [9].

І якщо мова зайшла про мислення, то світоглядна позиція гарантовано присутня в цьому процесі. Культура виникає в ситуації комунікації як підпорядкована завданням освіти та навчання, орієнтована на передачу мислення і діяльності. Якщо повернутись до результатів трактування онтологізації та об'єктивації схеми відтворення на матеріалі масових процесів, то можна сказати, що в тих випадках, коли соціальні структури охоплюють культуру та підпорядковують її собі, виникають не опосередковані культурою норми; норми не передаються через культуру, вони транслюються через комунікацію. Це є джерелом виникнення комунікаційних мета-систем, прикладом яких може бути освіта. Останні виникають і формуються тією мірою, якою функція передачі норм перестає опосередковуватися спеціальною обробкою та процесами трансляції. Отже, механізм комунікації стає тим самим «зернятком», з якого і буде зростати мислення, а на його ґрунті і світогляд [19; 20].

Висновки. Цифрова культура має такі характеристики, за якими можна із впевненістю сказати про нове бачення світу, його відчуття і розуміння. За рахунок останніх вона неймовірно швидко охопила майже усі сфери життя і продовжує цей процес. Комунікація за нових умов змінює свої механізми, з одного боку, немов би спрощуючи себе, а, з іншого, – ставить для людини вимоги освоєння нових технологічних умов для свого здійснення. До того ж, якщо уявити, що хоч на одну мить станеться ситуація вимкнення всесвітньої мережі, то світ майже зупинить своє існування.

Умови та динаміка цієї культури дозволяють розібратися із механізмом конструювання комунікації: мета-системи витісняють культуру, підміняючи культурні норми конвенційними, які панують у мета-системах і побудовані на інформаційно-комунікаційних можливостях нової якості. Ці зміни виступають основою для багатьох вимірів людської життєдіяльності. Серед них – освіта, що немов би «приміряє» відносно себе зміни нового інформаційно-комунікативного характеру і намагається паралельно зберегти ті місії та цілі, які за традицією ставить перед собою (навчання та виховання). Але комунікація нового зразку посилено вимагає від освіти постійних трансформацій, пристосовуючись перш за все, до нових електронних форм навчання.

Основні характеристики цифрової культури можуть стати у пригоді щодо змін не тільки у мисленні, але і в організації освітніх процесів з урахуванням не тільки інформаційно-комунікативних можливостей, але й світоглядної позиції щодо конструювання реальності чи картини світу.

За таких умов розуміння сучасної культури і світу взагалі, в якому поки що розмитими видаються майбутнє і рух до нього, сформувані картину світу стає вкрай важливим завданням із неймовірними складнощами, про що свідчить неоднозначність розуміння змін світоглядного характеру.

Список використаних джерел

1. Бевзенко Л. Криза освіти, сучасні соціокультурні трансформації та зміна повсякденних освітніх практик. *Філософія освіти*. 2018. № 23 / 2. С. 100–117.
2. Бойченко М. І. Соціальне конструювання: системні рамки і соціальне програмування як альтернатива і базис соціально-конструктивним діям суб'єкта. *Людина. Історія. Суспільство: матеріали Всеукр. кругл. столу, присвяч. пам'яті Івана Бойченка* (Київ, 26 жовт. 2018 р.). Київ: Знання України, 2018. С. 30–36. URL: http://philosophy.kiev.ua/uploads/editor/Files/Konferencii/boichenko_readings/papers_boichenko_readings.pdf#page=30 (дата звернення: 10.05.2024).
3. Ванг Дечонг, Дольська О. О. Цифрова культура: особливості та її основні характеристики. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. № 41. С. 15–21. DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v041.2023.3>

4. Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. Т. 4: Геохімія живої речовини / [уклад.: І. А. Акімов та ін.]. Кн. 1 / НАН України, Коміс. з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т зоології ім. І. І. Шмальгаузена, Ін-т геохімії навколиш. середовища; ред. рада: Б. Є. Патон (голова) та ін. Київ: [б. в.], 2012. 504 с.
5. Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. Т. 4: Геохімія живої речовини / [уклад.: І. А. Акімов та ін.; редкол.: Е. В. Соботович (голова) та ін.]. Кн. 2 / НАН України, Коміс. з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т зоології ім. І. І. Шмальгаузена, Ін-т геохімії навколиш. середовища; ред. рада: Б. Є. Патон (голова) та ін. Київ: [б. в.], 2012. 576 с.
6. Дольська О. О. Навіщо нам концепт картина світу у ситуації, коли реальність шокує? *Людина / світ на роздоріжжі: технології, ресурси, соціальні інституції*: матеріали міжнародн. наук.-метод. семінару (Харків, 4–6 травн. 2023 р.). Харків: НТУ «ХПІ», 2023. С. 23–27. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/fcc98461-9264-4b92-9a68-fe9751fc60d9/content> (дата звернення: 03.12.2024).
7. Дольська О. Усвідомлення як механізм пізнання у феноменологічному дискурсі. *Вісник НЮУ ім. Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2024. Т. 3. № 62. С. 42–53. Група В. DOI <https://doi.org/10.21564/2663-5704.62.310646>
8. Дольська О. О. Опис та характер інтелектуально-когнітивної технології як методологічної опції наукового аналізу. Багатовимірність людини та культури у сучасних філософських ландшафтах: монографія / Дольська О. О., Годзь Н. Б., Городиська О. М. та інші. Харків: Іванченко І. С., 2021. С. 7–47.
9. Дольська О. О. Інтелектуально-когнітивні технології як механізм реалізації інтелектуальних можливостей людини. *Філософія в сучасному світі*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Харків, 22–23 листоп. 2019 р.). Харків: Точка, 2019. С. 39–42.
10. Кант І. Критика чистого розуму. Пер. з нім. та приміт. І. Бурковського. Київ: Юніверс, 2000. 504 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Kant_Immanuel/Krytyka_chystoho_rozumu/ (дата звернення: 03.12.2023).
11. Корж Г. В., Васильченко Р. В. Світоглядна культура: традиції та сучасність: монографія. Харків: ФОП Панов А. М., 2020. 212 с.
12. Сунь В., Дольська О. О. Про інтелектуальні зрушення в історії людства (мислення для інформаційного простору). *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Серія: *Актуальні проблеми розвитку українського суспільства*. 2023. № 2. С. 30–38. DOI <http://doi.org/10.20998/2227-6890.2023.2.06>
13. Тарароев Я. В., Дольська О. О., Дишкант Т. М. Філософські проблеми сучасного наукового пізнання: підручник для студентів-магістрів усіх спеціальностей і форм навчання. Харків: Іванченко І., 2023. 350 с.
14. Ames Denise R. Five Worldviews: Different Ways We See the World. Center for Global Awareness, 2021. 144 p.
15. Baldwin J. M. Social and ethical interpretations in mental development; a study in social psychology. New York, London: The Macmillan company, 1906. 606 p.
16. Dolska O. Intelligence and Techniques of Thinking: Reflections of the Possibilities of Constructivism. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*, 2019. V. 7. № 6. P. 19–22.
17. Dolska Olga, Gorodiskaya Olga, Tararoyev Jakov. Anthropological dimension of constructivism in the culture of Presence. *Studia Warmińskie*. 2019. V. 56. P. 105–121. URL: <https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/sw/issue/view/331> (дата звернення: 04.12.2023).
18. Jaspers K. The Origin and Goal of History Westport, Conn: Routledge, 1976. 521 p.
19. Jaspers K. (Stanford Encyclopedia of Philosophy) URL: <https://plato.stanford.edu/entries/jaspers/> (дата звернення: 02.12.2023).
20. Tararoev Jakov, Olga Horodyska and Olga Dolska. Ontological Prerequisites for the Emergence of Scientific Cosmology in the Context of the Emergence and Development of the Scientific Thinking. *Philosophy and Cosmology*, 2024. V. 32. P. 60–73. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/73734> (дата звернення: 02.02.2024).

References

1. Bevzenko L. (2018). Kryza osvity, suchasni sotsiokulturni transformatsii ta zmina posiakdennykh osvitnikh praktyk [The crisis of education, modern socio-cultural transformations and changes in everyday educational practices]. *Filosofia osvity – Philosophy of Education*, 23, 2, 100–117 [in Ukrainian].
2. Boichenko M. I. (2018). *Sotsialne konstruiuvannia: systemni ramky i sotsialne prohramuvannia yak alternatyva i bazys sotsialno-konstruktivnym diiam subiekta* [Social construction: systemic frameworks and social programming as an alternative and basis for socially constructive actions of the subject]. *Chytannia pamiati Ivana Boichenka. Liudyna. Istoriia. Suspilstvo: Vseukr. kruhlyi stil* (Kyiv, 26 zhovt. 2018 r.). Kyiv: Znannia Ukrainy. URL: http://philosophy.kiev.ua/uploads/editor/Files/Konferencii/boichenko_readings/papers_boichenko_readings.pdf#page=30 (accessed: 10.05.2024) [in Ukrainian].
3. Vanh Dechong, Dolska O. O. (2023). Tsyfrova kultura: osoblyvosti ta yii osnovni kharakterystyky [Digital culture: features and its main characteristics]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii – Topical issues of philosophy and sociology*, 41, 15–21. DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v041.2023.3> [in Ukrainian].
4. *Vybrani naukovi pratsi akademika V. I. Vernadskoho* [Selected scientific works of Academician Vernadsky]. T. 4: Heokhimiia zhyvoi rechovyny / [uklad.: I. A. Akimov ta in.]. (2012). Kn. 1 / NAN Ukrainy, Komis. z nauk. spadshchyny akad. V. I. Vernadskoho, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, In-t zoolohii im. I. I. Shmalhauzena, In-t heokhimii navkolysh. seredovyshcha; red. rada: B. Ye. Paton (holova) ta in. Kyiv: [b. v.] [in Ukrainian].
5. *Vybrani naukovi pratsi akademika V. I. Vernadskoho* [Selected scientific works of academician Vernadsky]. T. 4: Heokhimiia zhyvoi rechovyny / [uklad.: I. A. Akimov ta in.; redkol.: E. V. Sobotovych (holova) ta in.]. (2012). Kn. 2 / NAN Ukrainy, Komis. z nauk. spadshchyny akad. V. I. Vernadskoho, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, In-t zoolohii im. I. I. Shmalhauzena, In-t heokhimii navkolysh. seredovyshcha; red. rada: B. Ye. Paton (holova) ta in. Kyiv: [b. v.] [in Ukrainian].
6. Dolska O. O. (2023). *Navishcho nam kontsept kartyna svitu u sytuatsii, koly realnist shokuie?* [Why do we need a conceptual picture of the world in a situation where reality is shocking?]. *Liudyna / svit na rozdorizhzhii: tekhnologii, resursy, sotsialni instytutsii: materialy Mizhnarodnoho nauk.-metod. Seminaru* (Kharkiv, 4–6 travn. 2023 r.). Kharkiv: NTU «KhPI». URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/fcc98461-9264-4b92-9a68-fe9751fc60d9/content> (accessed: 03.12.2024) [in Ukrainian].
7. Dolska O. (2024). Usvidomlennia yak mekhanizm piznannia u fenomenolohichnomu dyskursi [Awareness as a mechanism of cognition in phenomenological discourse]. *Visnyk NIUu im. Yaroslava Mudroho. Serii: Filosofia, filosofia prava, politolohiia, sotsiologiia – Yaroslav the Wise NSW Bulletin. Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology*, 3, 62, 42–53. DOI <https://doi.org/10.21564/2663-5704.62.310646> [in Ukrainian].
8. Dolska O. O. (2021). *Opys ta kharakter intelektualne-kohnityvnoi tekhnologii yak metodolohichnoi optsii naukovoho analizu* [Description and nature of intellectual-cognitive technology as a methodological option for scientific analysis]. *Bahatovymirnist liudyny ta kultury u suchasnykh filosofskykh landshaftakh: monohrafiia* / Dolska O. O., Hodz N. B., Horodyska O. M. ta inshi. Kharkiv: Ivanchenko I. S. [in Ukrainian].
9. Dolska O. O. (2019). *Intelektualne-kohnityvni tekhnologii yak mekhanizm realizatsii intelektualnykh mozhlyvostei liudyny*. *Filosofia v suchasnomu sviti: materialy vseukrainskoi nauk.-prakt. konf.* (Kharkiv, 22–23 lystop. 2019 r.). Kharkiv: Tochka [in Ukrainian].
10. Kant I. (2000). *Krytyka chystoho rozumu* [Critique of pure reason]. Per. z nim. ta prymit. I. Burkovskoho. Kyiv: Yunivers. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Kant_Immanuel/Krytyka_chystoho_rozumu/ (accessed: 03.12.2023) [in Ukrainian].
11. Korzh H. V., Vasylenko R. V. (2020). *Svitohliadna kultura: tradytsii ta suchasnist* [Worldview culture: traditions and modernity]: monohrafiia. Kharkiv: FOP Panov A. M. [in Ukrainian].
12. Sun V., Dolska O. O. (2023). Pro intelektualni zrushennia v istorii liudstva (myslennia dlia informatsiinoho prostoru) [On intellectual shifts in the history of mankind (thinking for the information space)]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI»*. Ser. Aktualni problemy rozvytku ukrainskoho suspilstva – Bulletin of the National Technical University ‘KhPI’. Series: Actual problems

of development of Ukrainian society, 2, 30–38. DOI <http://doi.org/10.20998/2227-6890.2023.2.06> [in Ukrainian].

13. Tararoev Ya. V., Dolska O. O., Dyshkant T. M. (2023). *Filosofski problemy suchasnoho naukovoho piznannia* [Philosophical Problems of Modern Scientific Cognition]: pidruchnyk dlia studentiv-mahistriv usikh spetsialnostei i form navchannia. Kharkiv: Ivanchenko I. [in Ukrainian].

14. Ames Denise R. (2021). *Five Worldviews: Different Ways We See the World*. Center for Global Awareness.

15. Baldwin J. M. (1906). *Social and ethical interpretations in mental development; a study in social psychology*. New York, London: The Macmillan company.

16. Dolska O. (2019). Intelligence and Techniques of Thinking: Reflections of the Possibilities of Constructivism. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*.

17. Dolska Olga, Gorodiskaya Olga, Tararoyev Jakov. (2019). Anthropological dimension of constructivism in the culture of Presence. *Studia Warmińskie*. URL: <https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/sw/issue/view/331> (accessed: 04.12.2023).

18. Jaspers K. (1976). *The Origin and Goal of History Westport*, Conn: Routledge.

19. Jaspers Karl. (Stanford Encyclopedia of Philosophy). URL: <https://plato.stanford.edu/entries/jaspers/> (accessed: 02.12.2024).

20. Tararoev Jakov, Olga Horodyska and Olga Dolska. (2024). Ontological Prerequisites for the Emergence of Scientific Cosmology in the Context of the Emergence and Development of the Scientific Thinking. *Philosophy and Cosmology*. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/73734> (accessed: 02.02.2024).